

نقدی بر کتاب: سنت ترجمه در عصر ایلخانان و تیموریان

حجت‌الله جودکی، پژوهشگر تاریخ

معرفی کلی اثر:

این کتاب به قطع رقعی در ۲۵۱ صفحه و دارای سه فصل است. در فصل نخست سنت ترجمه در دوران ایلخانان، در فصل دوم سنت ترجمه در فاصله میان ایلخانان و تیموریان و در فصل سوم سنت ترجمه در دوران تیموریان مورد بررسی قرار گرفته است. ایشان برای تبیین موضوع از "نظریه عمل" پییر بوردیو جامعه شناس فرانسوی بهره برده اند. مقدمه ۱۷ صفحه ای کتاب در واقع برای تشریح "نظریه عمل" بوردیو است. بوردیو برای فرا رفتن از دو سنت عینیت گرایی و ذهنیت گرایی در عرصه جامعه شناسی، رابطه را اساس نظریه خویش قرار داد و سه مفهوم میدان، عادت واره و سرمایه را برای تبیین کنش اجتماعی به کار برد. کتاب دارای سخن پایانی یا نتیجه گیری است. فهرست منابع مورد استفاده (فارسی، عربی، انگلیسی) در پایان کتاب آمده است. کتاب فاقد فهرست اعلام است. در این کتاب نویسندگان تلاش کرده اند تا سنت ترجمه

سنت ترجمه در عصر ایلخانان و تیموریان، سعیدی، مریم و معاذلهی، پروانه، صص ۱۸ و ۱۹^۱

را در فاصله زمانی ۶۵۴ - ۹۱۱ هجری بررسی کنند. به همین دلیل فصل نخست به دوران ایلخانان از ۶۵۴-۷۵۰ هجری قمری اختصاص دارد که در آن ابتدا به حمله مغول و تاسیس سلسله ایلخانان پرداخته شده و بعد وضعیت زبان، ادبیات و فرهنگ در عصر ایلخانان مورد بررسی قرار گرفته است. نهضت فارسی نویسی و نهضت ترجمه دو موضوع مهم هستند که نویسندگان آنها را به ترتیب در دوران هلاکوخان، آباقاخان، تکودار، ارغون خان، گیخاتوخان، بایدوخان، غازان خان، سلطان محمد خدابنده اولجایتو و ابو سعید بهادرخان گزارش کرده اند. فصل دوم از ۷۴۰ - ۷۷۱ به سنت ترجمه در دوران فترت پرداخته است و منظورشان از دوران فترت سلسله های محلی حاکم بر ایران آل مظفر، آل جلایر، اتابکان لرستان، سربداران، امرای چوپانی و طغاتیموریان است که هر کدام بخش هایی از ایران را در دست داشتند. البته در این فصل فقط وضعیت ترجمه در دوران آل مظفر، آل جلایر یا ایلخانان و خاندان اینجو بررسی شده اند. فصل سوم به سنت ترجمه در دوران تیموریان یعنی از ۷۷۱ - ۹۱۱ اختصاص دارد. در این فصل به حمله تیمور و تاسیس سلسله تیموریان، اوضاع زبان و ادبیات فارسی

در این دوره، و سرانجام وضعیت ترجمه در دوره حکومت تیمور، شاهرخ شاه، الغ بیگ و سلطان حسین بایقرا پرداخته شده و پایان بخش این فصل نوشته ای تحت عنوان "از نهضت ترکی نویسی تا نهضت ترجمه به ترکی" است. هر سه فصل دارای سخن پایانی است.

ویژگی های فنی کتاب

طرح رو و پشت جلد کتاب بسیار ساده است و حتی می توان گفت کتاب فاقد طرح روی جلد است. قطع کتاب رقعی است. صحافی کتاب خوب است و نوع قلم معمولی است. کتاب تقریباً فاقد اغلاط تایپی است. نویسندگان برای تبیین نظریه عمل بوردیو از متون خارجی استفاده کرده اند که سنگینی ترجمه در بیان این نظریه کاملاً در قلمشان هویدا است. از عنوان کتاب که با قلم درشت سنت ترجمه در عصر ایلخانان و تیموریان نگارش یافته، می توان حدس زد که هدف این کتاب بررسی و شناساندن سنت ترجمه است که دوران ایلخانان و تیموریان ظرف زمانی آن هستند.

بررسی محتوایی اثر

در کتاب توضیح داده شده که اثر حاضر، روشن کردن سنت ترجمه و سیر تحول آن در ایران عصر ایلخانان و تیموریان است و با توجه به بستر اجتماعی،

فرهنگی و سیاسی این مقطع تاریخی، به تفسیر رابطه ترجمه با تحولات اجتماعی این دوره ها پرداخته است و نیز توضیح داده شده که ترجمه کنشی اجتماعی بوده که تا حد زیادی برخاسته از مناسبات قدرت و شبکه های حمایتی حاصل از آن بوده است.

بعد از سقوط بغداد و انقراض خلافت عباسیان، تحولات اجتماعی مهمی در ایران به وقوع پیوست که سرعت گرفتن نهضت فارسی نویسی از آن جمله است. تا پیش از این زبان عربی زبان علمی حاکم بر جهان اسلام بود و ایرانیان نیز آثار خود را به زبان عربی تالیف می کردند. از دوران سلجوقیان پارسی نویسی رونق گرفت که آن نیز مرهون عوامل متعددی است که در اینجا امکان پرداختن به آن وجود ندارد. در دوران ایلخانان زبان فارسی با رقیب جدیدی روبرو شد که ناشی از حاکمیت مغولان و زبان مغول ایشان بود. مغولان ترک بودند و بزرگان ادب فارسی در واکنش به هجوم مغولان به شرق و غرب ایران یعنی سرزمین هند و آسیای صغیر پناه بردند و اگر چه زبان فارسی را در آن مناطق گسترش دادند، اما اقدام آنان موجب افول زبان فارسی در برخی عرصه های کشور گردید.

ورود کلمات زیاد ترکی به زبان فارسی نشانگر نقش
حاکمان این دوران است.^۲

علی رغم این نکته، با تلاش دانشمندان ایرانی که
در نظام ایلخانی مشغول کار شدند زبان فارسی زبان
دیوانی کشور گردید و همگان ناگزیر از به کارگیری
آن شدند. همچنین نهضت فارسی نویسی که تا این ایام
در قالب تالیف کتاب و مقاله خودنمایی می کرد، به
ترجمه هم روی آورد و کتاب هایی که پیشتر به عربی
نوشته شده بود، به فارسی برگردانده شدند. این
نکته همه کتاب های عربی را شامل می شد، چه کتاب
هایی که به عربی تالیف شده بودند و چه کتاب هایی
که از دیگر زبان ها مثل یونانی، هندی، فارسی،
سریانی، آرامی و ... به عربی ترجمه شده بودند به
زبان فارسی ترجمه و موجب غنای این زبان گردید.
یکی از مزایای کتاب سنت ترجمه این است که
نویسندگان به فهرست کتب بسنده نکرده و بیشتر کتاب
ها را دیده اند و گزارش خود را مستقیماً و در اکثر
موارد از این کتاب ها تهیه کرده اند. دیگر اینکه
شخصیت های نهضت فارسی نویسی و یا ترجمه به فارسی

برخی از کلمات ترکی دخیل در زبان فارسی به نقل از تاریخ ادبیات ایران ذبیح الله صفا بیان شده است. ص 2
۵۴ کتاب سنت و ترجمه

و یا ترجمه از فارسی به ترکی (البته به کمک منابع فارسی) را به خوبی و با ذکر موارد گزارش کرده اند. همچنین می توان این کتاب را تکلمه ای بر کتاب های تاریخ ادبیات در دوران های ایلخانان و تیموریان به حساب آورد.

از مزایای دیگر این اثر باید به توصیف برخی کتب اشاره کرد که هر کتاب به تنهایی می تواند مدخلی از تاریخ ادبیات باشد. گزارش اینکه نویسنده چرا این کتاب را نوشته و یا چرا آن را برای ترجمه انتخاب کرده، بر غنای این اثر افزوده است.

همچنین نویسندگان در بسیاری موارد با استفاده از مفهوم "میدان قدرت" به تاثیر مثبت یا منفی حاکمان در رونق دادن و یا بی رمق کردن اقدامات نویسندگان پرداخته اند و با تبیین مفهوم "عادت واره" نقش ناخواسته عادات را در موارد بالا ارزیابی کرده اند که بسیار قابل توجه است.

به کمک این کتاب می توان سیر منحنی نهضت فارسی نویسی، نهضت ترجمه به زبان فارسی و نهضت ترجمه به زبان ترکی را ترسیم کرد.

در مجموع کتاب سنت ترجمه در عصر ایلخانان و تیموریان اثری پژوهشی است که دانش تاریخی فارسی زبان ها را تا حد قابل قبولی ارتقا می دهد.

نتیجه گیری

نویسندگان کتاب سنت ترجمه تلاش کرده اند بر اساس نظریه بوردیو سنت ترجمه در دوران ایلخانان و تیموریان را تبیین کنند که موفق هم بوده اند. اما به نظر می رسد که علاوه بر سه مفهومی که در نظریه بوردیو به کار گرفته شده است، باید عوامل دیگری را هم در نظر گرفت که در فرجام کار دخیل بوده اند. نهضت فارسی نویسی و یا ترجمه به زبان فارسی فقط ناشی از مفاهیم "میدان"، "سرمایه" و "عادت واره" نبوده اند. بلکه باید به این نکته توجه داشت که علی رغم حاکمیت عرب ها در ایران به دلیل عمق زبان فارسی در میان مردم، زبان عربی با همه سیادتی که داشت، سرانجام در برابر زبان فارسی کوتاه آمد و نهضت فارسی نویسی و ترجمه به زبان فارسی رونق گرفت، کما اینکه در دوران تیموریان به دلیل اینکه در جغرافیای تیموریان، ترک زبانان غالب بودند، نهضت ترجمه از فارسی به ترکی جغتایی پا گرفت. یعنی باید قاعده جمعیتی به عنوان یک

عامل موثر در نظر گرفته شود. اگر چه نظریه بوردیو این ویژگی را دارد که به کمک آن می توان مفاهیم سه گانه را برای تبیین قبض و بسط استفاده کرد! نکته دیگری که جا دارد نویسندگان در چاپ های بعدی کتاب به آن بپردازند منابع ترکی است که در این اثر مورد بررسی قرار نگرفته اند! یعنی کتاب هایی که از فارسی به ترکی ترجمه شده و در این کتاب نویسندگان گزارش آنها را به کمک منابع فارسی ارائه کرده اند.

منابع:

سنت ترجمه در عصر ایلخانان و تیموریان

نویسندگان: مریم سعیدی و پروانه معاذالهی، ناشر: نشر قطره، چاپ دوم، ۲۵۲ صفحه، شمارگان ۲۰۰ نسخه. سال نشر ۱۳۹۴.

